

Prosociální chování a jeho vztah k sourozeneckým konstelacím a k vyžadování prosociálního chování

Jakub Procházka, Hana Hošťálková, Martin Vaculík

Katedra psychologie Fakulty sociálních studií MU, Brno
jak.prochazka@mail.muni.cz

Abstrakt

Příspěvek je zaměřen na prosociální chování a jeho vývoj na základě stimulace v rodině a na souvislost mezi prosociálním chováním a očekáváním člověka. Autoři ve dvou souběžně prováděných studiích¹ kladli následující otázky: 1. Zda se prvorození adolescenti s mladšími sourozenci a adolescenti s více sourozenci chovají více prosociálně než ostatní. 2. Zda prosociální chování souvisí s vyšší tendencí vyžadovat prosociální chování od ostatních. Presentovány jsou dva výzkumy, jejichž cílem byla odpověď na výše položené otázky. Výzkumnou skupinu obou výzkumů tvořilo 80 studentů středních škol. Každý z nich vyplnil dotazník tendence vyžadovat prosociální chování, byl pozorován při třech příležitostech k prosociálnímu chování a uvedl informace o počtu a pořadí svých sourozenců. Na základě prováděných analýz došli autoři k následujícím závěrům: Nelze prokázat vztah mezi prosociálním chováním a počtem sourozenců a ani vztah mezi prosociálním chováním a pořadím, v jakém se člověk narodil (tzv. sourozeneckou konstelací). Podle prezentovaných výsledků výzkumu neexistuje ani žádný statisticky významný vztah mezi prosociálním chováním a tendencí vyžadovat prosociální chování.

Klíčová slova

prosociální chování, sourozenecké konstelace, vyžadování prosociálního chování, pomáhání

Úvod

Výzkum prosociálního chování probíhal a probíhá na třech úrovních (Penner et al., 2005). Analýza na mikro úrovni je zaměřená na samotný původ prosociálního chování (myšleno u člověka obecně) a na zdroj rozdílů mezi jednotlivci. Na mezo úrovni se výzkumníci soustředí na chování dvojice tvořené poskytovatelem a příjemcem pomoci v konkrétní situaci a snaží se odpovědět na otázky, kdy a proč někdo přináší druhému užitek. Výzkum na makro úrovni zkoumá prosociální chování v kontextu skupin a organizací (Penner et al., 2005). V rámci našeho výzkumu jsme se pohybovali zejména na mikro a na mezo úrovni analýzy. Položili jsme si dvě základní otázky: 1. Zda se prvorození adolescenti s mladšími sourozenci a adolescenti s více sourozenci chovají více prosociálně než ostatní. 2. Zda prosociální chování souvisí s vyšší tendencí vyžadovat prosociální chování od ostatních. U první otázky jsme na mikro úrovni analýzy hledali zdroj rozdílů v prosociálním chování mezi jednotlivci (na základě sourozeneckých konstelací) a ve druhém případě jsme na mezo úrovni zkoumali důsledky případných individuálních rozdílů v podobě odlišného vyžadování prosociálního chování od druhých.

¹ Děkujeme SPŠ Stavební Kudelova v Brně, Gymnáziu Křenová a brněnskému Biskupskému gymnáziu za spolupráci při výzkumu.

Prosociální chování

Prosociální chování je termín často zaměňovaný s „altruismem“ (např. Výrost, Slaměník, 2008; Bar-Tal, Raviv, Leiser, 1980) a s „pomáháním“ (angl. helping, např. Darley, 1991; Feldman, 1985). Podle L. G. Wispeho (1972) jsou altruismus a pomáhání pouze součástí prosociálního chování, které je navíc tvořeno ještě solidaritou, spoluprací a dobročinností. Ve svém výzkumu jsme se drželi Wispeho širokého vymezení prosociálního chování a prosociální chování jsme chápali jako veškeré vědomé chování, které zvyšuje užitek druhých (např. také Vaculík, Procházka, Květon, 2007; Eisenberg, 1986). To, zda se člověk zachová či nezachová prosociálně, ovlivňuje řada faktorů, z nichž některé působí dlouhodobě. Mezi tyto dlouhodobě působící faktory patří míra důvěry (např. Cunha, 1985 in Piliavin, Charng, 1990), styl attachmentu (např. Mikulincer et al., 2005; Van Lange, 1997), míra empatie (např. Fultz et al., 1986; Eisenberg, Miller, 1987; Greitmayer, 2006), stupeň morálního vývoje (např. Rushton, 1982), místo kontroly (např. Piliavin, Charng, 1990; Oliner, Oliner, 1988 in Clary, Snyder, 1991), vzory při výchově (např. Rushton, 1982), míra neuroticismu (např. Bekkers, 2002 in Lečbych, 2004), míra příjemnosti (Graziano, 2007) nebo úroveň sebemonitorování (např. Flynn et al., 2006). Existence dlouhodobých faktorů podporuje předpoklad, že se někteří lidé chovají prosociálně častěji než druzí, a že o prosociálním chování (zde nemyslíme jeden prosociální akt, ale jakousi tendenci k prosociálnímu chování) můžeme hovořit jako o relativně stálé osobnosti charakteristice (viz. také Vaculík et al., 2007; Clary, Snyder, 1991; Rushton, 1982). To nás opravňuje k hledání individuálních rozdílů v prosociálním chování mezi jedinci a ke zjišťování důsledků těchto individuálních rozdílů. Tendence k vyžadování prosociálního chování je míra, s jakou člověk vyžaduje (nebo také očekává a přeje si) prosociální chování druhých lidí vůči sobě samému nebo vůči třetím osobám (Vaculík, Procházka, Květon, 2007).

Sourozenecká konstelace

Sourozenecká konstelace vyjadřuje pořadí narození dítěte. Někteří psychologové jsou přesvědčeni, že konstelace determinuje osobnostní charakteristiky a chování jedinců i v dospělém životě (např. Sulloway, 1996 in Herrera et al., 2003). A. Adler (1927; in Dreikurs-Ferguson, 1993) uvádí, že pořadí narození dítěte může znamenat vyšší pravděpodobnost získání určitého typu zkušenosti. Specifickou zkušeností pro dítě s určitou pozicí v rodině může být například narození mladšího sourozence (Mendelson, Gottlieb, 1994), přítomnost/nepřítomnost vzoru ve starším sourozenci či nutnost dělit se o pozornost rodičů (Van Lange et al., 1997). V tomto textu vycházíme v souladu s A. Adlerem (1927; in Dreikurs-Ferguson, 1993) z předpokladu, že sourozenecká konstelace působí na osobnost člověka prostřednictvím psychologické situace, do které se dostával jako dítě na základě svého postavení v rodině (podobně také např. Leman, 1997; Ernst, Angst, 1983 in Herrera et al., 2003). Psychologická situace a tím i působení na člověka se může lišit u jedinců se stejným pořadím narození na základě působení dalších faktorů. A. Adler (1999) zmiňuje například věkový rozdíl mezi sourozenci a jejich pohlaví (resp. rodovou příslušnost) nebo také (Adler, 1992) příchod nevlastních sourozenců do rodiny s novým partnerem rodiče. L. W. Hoffman (1991) uvádí jako další možný faktor těžkou nemoc sourozence. Nelze proto předpokládat, že všichni lidé se stejným pořadím narození budou vykazovat stejné osobnostní charakteristiky nebo se budou chovat shodně. Usuzujeme pouze, že se mohou mezi skupinami s různými sourozeneckými konstelacemi objevit statisticky významné rozdíly v některých charakteristikách.

Pro potřeby analýzy jsme ve výzkumu rozdělili respondenty do skupin dle jejich sourozeneckých konstelací. Vycházeli jsme přitom z Adlerova (1957; in Dreikus-Ferguson, 1993) dělení na prvorozené, druhorozené a prostřední, nejmladší a na jedináčky (podobné rozdělení uvádí také Nováková, 2004).

Dosavadní výzkumy a studie

Sourozenecká konstelace

V šedesátých letech se S. Schachter (1959; in Batson et al., 1986) začal zabývat pořadím narození jako determinantou sociální afiliace/vyhýbání se a takových souvisejících jevů jako školní docházka, alkoholismus či schizofrenie. Prvorození mají dle S. Schachtera (1959; in Batson et al., 1986) větší tendenci vyhledávat v zátěžových situacích společnost druhých lidí, což může zároveň znamenat více příležitostí k prosociálnímu chování. Novější výzkumy sourozeneckých konstelací se zaměřují rovněž na souvislost s typem attachmentu či přímo s mírou prosociálního a altruistického chování (např. Paulhus, 1999 in Michalski, Shackelford, 2001; Scotland, 1969 in Batson et al., 1986; Van Lange et al., 1997). P. A. M. Van Lange a kol. (1997) zjistili, že děti z velkých rodin (tj. s větším počtem sourozenců), v nichž mají více příležitostí pro sdílení, péči a vzájemné poskytování pomoci, se chovají více prosociálně (podobně Sawyer, 1966 in Kalliopuska, 1980). S. B. Dreman a C. W. Greenbaum (1973) přitom došli k úplně opačnému závěru a tvrdí, že množství sourozenců ani pořadí narození nemají na pomáhající chování (o prosociálním chování hovoří jako o pomáhajícím chování) žádný vliv. E. Staub (1971) a D. Rosenham (1969) uvádějí, že prvorozené a starší děti pomáhají druhým lidem mnohem ochotněji a pohotověji než prostřední a nejmladší děti, současně jsou také více ochotné se s druhými rozdělit, či druhé podarovat. P. A. M. Van Lange a kol. (1997) konstatují naopak vyšší míru prosociálního chování u mladších sourozenců. Oproti tomu W. Hartup (1967; in Kalliopuska, 1980) nenašel mezi pořadím narození sourozenců a prosociálním chováním žádný vztah.

Dle empaticko-altruistické hypotézy (např. Batson et al., 1991; Batson et al., 1997; Feldman, 2001) pomáhají méně empatictí lidé méně nebo méně účinně než lidé, kteří jsou více empatictí. Dle E. Scotlandova (1969; in Batson et al., 1986) výzkumu se přitom mladší sourozenci ukázali jako více empatictí.

Vliv sourozeneckých konstelací vůbec zpochybňují například C. Ernst a J. Angst (1983; in Herrera et al., 2003). Naopak A. Adler (1992) shledává jako častý jev u prvorozených organizační talent, konzervatismus, sociální zodpovědnost či touhu ochraňovat a pomáhat druhým, jež se může v dětství projevat částečným přejímáním rodičovské péče o mladší sourozence (zde je předpoklad, že má prvorozený mladšího sourozence). Výrazná sociální odpovědnost a internalizovaný smysl pro morální povinnost mají podporu i ve výzkumech (např. MacDonald, 1969 in Batson et al., 1986). Výsledky výzkumu uvádí také ochranářství, péči a poskytování pomoci jako výrazné rysy sourozenecké pozice prvorozených (např. Gottlieb, Mendelson, 1990 in Mendelson, Gottlieb, 1994; Howe, Ross, 1990 in Mendelson, Gottlieb, 1994).

Prezentované výzkumy poskytují značně rozporuplné výsledky. I podle většiny zastánců vlivu sourozenecké konstelace je tento vliv nepřímý a je spojen se zkušeností, kterou člověk vlivem dalších intervenujících proměnných může a nemusí získat. Při konstrukci hypotéz jsme se přiklonili k výše uváděnému Adlerovu pojetí a rozhodli se ověřovat Adlerovu domněnku o vyšší míře prosociálního chování u prvorozených „nejednáčků“ nežli u mladších sourozenců. Zároveň jsme stanovili hypotézu o pozitivním vlivu počtu sourozenců na prosociální chování (v souladu např. s Van Lange et al., 1997 a Sawyer, 1966 in Kalliopuska, 1980 avšak v rozporu např. s Dreman, Greenbaum, 1973).

Vyžadování prosociálního chování

Výzkum vyžadování prosociálního chování nemá zdaleka tak velkou historii jako výzkum sourozeneckých konstelací. Prokázala se vyšší míra vyžadování prosociálního chování u žen než u mužů (Vaculík, Procházka, Květoň, 2007; Sheu, Sedlacek, 2004; Butler, Giordano, Neren, 1985) a negativní vliv sebeúcty, úrovně sebevědomí a stydlivosti a pozitivní vliv úrovně výkonové motivace na vyžadování prosociálního chování (Nadler, 1991). Slabý vztah mezi prosociálním chováním a tendencí vyžadovat prosociální chování našli M. Vaculík a kol. (2007). Na tento výzkum jsme navázali za použití odlišných metod ve zde prezentované studii, neboť výše zmiňovaný výzkum byl pouze korelačním srovnáním dvou dotazníků a nezjišťoval prosociální chování formou pozorování (do výsledků se tedy mohlo promítnout zkreslené sebehodnocení, viz např. Graziano et al., 2007). Opírali jsme se přitom o teorii sociální směny, dle které se každý člověk snaží maximalizovat svůj užitek a porovnává náklady na každé své jednání s potencionálními okamžitými i budoucími zisky (např. Dovidio et al., 2006; Zafirovski, 2003). Vyšší míra očekávání prosociálního chování do druhých je spojena s větším očekávaným ziskem.

Hypotézy

H1: Prvorození s mladšími sourozenci se chovají více prosociálně než ti, kteří se narodili jako další v pořadí.

H2: Mezi počtem sourozenců a mírou prosociálního chování existuje pozitivní vztah.

H3: Lidé, kteří se zachovali prosociálně, mají větší tendenci vyžadovat prosociální chování od druhých.

Metoda

Respondenti

Vzorek tvořilo 80 studentů druhých, třetí a čtvrtých ročníků tří brněnských středních škol ve věku 16-21 let ($M = 17,95$; $SD = 0,88$). Podstatnou část respondentů představovali studenti ve věku 17-19 let (95%). Vzorek byl vyrovnaný podle pohlaví s mírnou převahou mužů (52,5%). Rozložení respondentů podle sourozenecké konstelace je uvedeno v Tabulce č. 1. Oslovené střední školy byly vybrány nahodile. Z každé třídy se výzkumu zúčastnili 2 studentky a 2 studenti, kteří byli vybráni náhodně losem.

Sběr dat

Data jsme sbírali formou pozorování ve třech uměle vyvolaných situacích umožňujících prosociální chování a administrací dotazníku na tendenci vyžadovat prosociální chování.

Z každé třídy se výzkumu zúčastnili vždy dva chlapci a dvě dívky. Dívky byly doprovázeny výzkumnicí a chlapci výzkumníkem k místnosti s počítačem, kde měli vyplnit dotazník. Než se dostali k vyplňování dotazníku, měli respondenti 3 možnosti k prosociálnímu chování. První bylo zvednutí klíče, který výzkumníkovi vypadl. Druhou možností byla pomoc s odemykáním dveří, do kterých klíč neseseděl. Data získaná z pozorování byla následně zpracována jako pozorované prosociální chování respondentů (ordinální proměnná nabývající hodnot 0 až 3).

Po otevření místnosti vyplnil respondent na počítači dotazník, jehož část tvořil i dotazník na vyžadování prosociálního chování. Pro potřeby výzkumu jsme využili zkrácenou a upravenou verzi dotazníku tendence vyžadovat prosociální chování² použitého dříve Vaculíkem a kol. (2007). Při

² Dotazník je k dispozici u autorů článku.

zpracování dat jsme z 15 použitých položek vyřadili jednu kvůli velkému počtu (63%) vyhýbavých odpovědí a čtyři položky, které nepřispívaly k vnitřní konzistenci škály. Reliabilita použitého dotazníku (10 položek) byla $\alpha = 0,643$ (Cronbachovo alfa pro zjištění vnitřní konzistence škály). V rámci vyplňování dotazníku uvedli respondenti také údaje o svém věku, pohlaví a své sourozenecké konstelaci (počet sourozenců, pořadí mezi sourozenci, věk a pohlaví sourozenců).

Po vyplnění dotazníku byl respondent informován o pravém významu problémů s otevíráním místnosti a byl požádán o mlčenlivost.

Výsledky

Vztah mezi sourozeneckou konstelací a prosociálním chováním

Pro testování hypotézy „Prvorození s mladšími sourozenci se chovají více prosociálně než ti, kteří se narodili jako další v pořadí“ jsme využili data získaná pozorováním prosociálního chování v uměle vytvořených situacích a data o sourozencích získaná dotazníkem. Srovnávali jsme dvě skupiny, z nichž jednu tvořili prvorození s výjimkou jedináčků a druhou tvořili respondenti, kteří mají alespoň jednoho staršího sourozence. Pro srovnání prosociálního chování dvou stejně početných skupin jsme využili neparametrického Mann-Whitneyova U testu (u prosociálního chování jsme nepředpokládali normální rozdělení, proměnná prosociální chování měla charakter ordinální proměnné). Střední hodnoty pozorovaného prosociálního chování u obou skupin uvádíme v Tabulce č. 1. Statistika Mann-Whitneyova U vyšla $U = 549$ a rozdíl mezi skupinami se ukázal jako nesignifikantní ($p = 0,42$, oboustranná).

V hypotéze jsme předpokládali vyšší míru prosociálního chování u skupiny prvorozených. Z výsledků je patrné, že tito se chovali naopak méně prosociálně, než mladší sourozenci. Tento rozdíl mezi skupinami je ovšem nesignifikantní. Hypotézu o větší míře prosociálního chování u prvorozených „nejednáčků“ proto zamítáme.

Tabulka č.1: Deskriptivní statistiky proměnné „prosociální chování“ dle různých skupin respondentů

	N	Prosociální chování				
		Md	(M)	SD	Min	Max
Prvorození nejednáčci	35	1	0,97	0,92	0	3
Mladší sourozenci	35	1	1,14	0,88	0	3
Jednáčci	10	1	1,2	0,63	0	2
S jedním sourozencem	41	1	0,93	0,9	0	3
Se dvěma sourozenci	22	1	1,14	0,94	0	3
Se třemi a více sourozenci	7	2	1,57	0,53	0	2
Všichni respondenti	80	1	1,08	0,87	0	3

Vztah mezi počtem sourozenců a prosociálním chováním

Pro testování hypotézy „Mezi počtem sourozenců a mírou prosociálního chování existuje pozitivní vztah“ jsme použili opět data získaná pozorováním a údaje z dotazníku. Srovnávali jsme čtyři skupiny tvořené respondenty bez sourozence, s jedním sourozencem, se dvěma sourozenci a s více než dvěma sourozenci. Pro analýzu jsme použili neparametrickou Kruskal-Wallisovu one-way analýzu rozptylů. Střední hodnoty u jednotlivých skupin si byly poměrně blízké (viz. Tabulka č. 1). Z výsledků testu vyplynulo, že χ^2 (df=3) = 4,49, a že při $p = 0,22$ nelze prokázat signifikantní rozdíl mezi skupinami.

V hypotéze jsme předpokládali pozitivní vztah mezi prosociálním chováním a počtem sourozenců. Na první pohled má prosociální chování vzhledem k počtu sourozenců stoupající tendenci (s výjimkou jedináčků), tyto rozdíly ovšem nejsou statisticky významné. I při vyřazení jedináčků ze zpracování vyšel rozdíl jako nesignifikantní (χ^2 (df=2) = 3,89, $p = 0,15$). Hypotézu o pozitivním vztahu mezi počtem sourozenců a prosociálním chováním proto zamítáme.

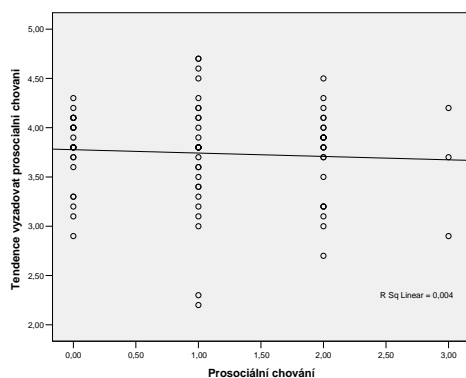
Vztah mezi prosociálním chováním a tendencí k prosociálnímu chování

Pro testování hypotézy „Lidé, kteří se zachovali prosociálně, mají větší tendenci vyžadovat prosociální chování od druhých“ jsme použili data získaná pozorováním (prosociální chování) a data získaná z dotazníku (tendence k prosociálnímu chování). Srovnávali jsme prosociální chování a tendenci vyžadovat prosociální chování u všech respondentů. K ověření jsme použili korelační analýzu (Spearmanův korelační koeficient). Výsledný korelační koeficient dosahoval hodnoty $r = -0,05$ při $p = 0,66$. Tento výsledek nepotvrzuje existenci lineárního vztahu mezi proměnnými. Na základě výsledku zamítáme hypotézu o existenci pozitivního (lineárního) vztahu mezi prosociálním chováním a tendencí jej vyžadovat. Proti existenci byť i nelineárního vztahu hovoří rozložení hodnot tendence k vyžadování prosociálního chování v níže uvedeném grafu (viz. Graf č. 1).

Tabulka č.2: Deskriptivní statistiky proměnné „tendence k prosociálnímu chování“

	Tendence vyžadovat prosociální chování					
	<i>N</i>	<i>Md</i>	<i>(M)</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Všichni respondenti	80	3,8	3,74	0,49	2,2	4,7

Graf č.1: Regresní přímka vyjadřující vztah mezi prosociálním chováním (osa x) a tendencí vyžadovat prosociální chování (osa y)

Diskuse

Ve výzkumu jsme se zaměřili na vztah mezi prosociálním chováním na jedné straně a sourozeneckou konstelací, počtem sourozenců a vyžadováním prosociálního chování na straně druhé. Ani jeden ze zkoumaných vztahů jsme neprokázali.

Předpokládali jsme, že se osoby prvorozené chovají prosociálněji než osoby narozené jako další v pořadí. Kladli jsme si tak otázku, zda A. Adlerem (1992) uváděná sociální odpovědnost, touha ochraňovat a pomáhat a s nimi spojené přejímání péče o mladší sourozence povedou u starších sourozenců k vyšší míře prosociálního chování. Tato naše hypotéza se nepotvrdila. Analýza dat neukázala statisticky významný vztah mezi proměnnými sourozenecká konstelace a míra prosociálního chování. Naše výsledky podporují závěry C. Ernsta a J. Angsta (1983; in Herrera et al., 2003) či S. B. Dremana a C. W. Greenbauma (1973) a vedou nás k závěru o neexistenci vztahu mezi sourozeneckou konstelací a prosociálním chováním. To by znamenalo, že pořadí narození nevede k získání specifických osobnostních charakteristik, nebo že tyto charakteristiky nevedou k vyšší míře prosociálního chování. Výsledek mohl být také způsoben naší redukcí sourozenecké konstelace na pouhé pořadí narození. Analýza nezohlednila (výše uváděné) věkové rozdíly mezi sourozenci, pohlaví ostatních sourozenců nebo těžkou nemoc či postižení sourozence. Druhozené dítě, jehož starší bratr je těžce postižený, může v rodině přejmout roli prvorozeného. Druhozená dcera může zastávat roli „pečovatelky“, pokud má mladšího sourozence a starším sourozencem je bratr. Dítě, jemuž se narodil první mladší sourozenec až v patnáctém roce věku má zkušenosti jedináčka. Podrobná analýza dat odhalila mezi skupinou třiceti pěti zkoumaných mladších sourozenců 24 takových, jejichž zkušenost mladšího sourozence mohla být ovlivněna velkým věkovým rozdílem (alespoň 5 let) nebo opačným pohlavím oproti staršímu sourozenci. Tato skupina je dost významná na to, aby ovlivnila výsledky. Vyjdeme-li z již realizovaných výzkumů věnujících se problematice sourozeneckých konstelací (viz výše), můžeme i zde najít určité vysvětlení pro neexistující vztah mezi sourozeneckou pozicí a mírou prosociálního chování. Proti sobě stojí dva silné motivy pro prosociální chování - sociální zodpovědnost spolu s morální povinností prvorozených (MacDonald, 1969 in Batson et al., 1986) a empatie osob narozených jako dalších v pořadí (Scotland, 1969 in Batson et al., 1986). Pokud by vyšší sociální odpovědnost zvyšovala pravděpodobnost prosociálního chování u prvorozených oproti mladším sourozencům, pak by nižší vnímání potřeb druhých spojené s nižší empatií působilo právě opačným směrem a možný vztah by to oslabilo.

Další možné vysvětlení se skrývá v samotném designu výzkumu. Konkrétně v tom, že jsme srovnávali děti z různých rodin (between family design) a nikoliv vždy více dětí ze stejné rodiny (within family design). Oba dva designy se při výzkumu sourozeneckých konstelací používají, avšak podle R. L. Michalskiho a T. K. Shackelforda (2001) mohou vést k odlišným výsledkům.

Výsledky výzkumu nepotvrdily ani náš předpoklad o existenci vztahu mezi počtem sourozenců a prosociálním chováním. Zkušenosti dětí s více sourozenci (např. možnost sdílet, získávat pozitivní zkušenosti ze vzájemného poskytování pomoci) tedy nevedou k vyšší míře prosociálního chování. Možným vysvětlením jsou faktory potenciálně způsobující vyšší míru prosociálního chování u dětí z malých rodin. Tyto děti nemají silné zázemí mezi sourozenci a svou potřebu sdílení musí naplňovat ve vztahu s vrstevníky. S těmi je nespojuje pokrevní pouto, a proto si je na svou stranu získávají jinak – například prosociálním chováním. Prostředí v rodinách s málo sourozenci může být méně konkurenční a zabezpečené dítě nebojící o přízeň rodičů si může spíše dovolit „luxus“ prosociálního chování. V menší rodině je také dítě vystaveno větším očekáváním a tím i tlaku ke společensky oceňovanému jednání – tedy i k prosociálnímu chování. Výsledky dosavadních studií vlivu počtu sourozenců na prosociální chování jsou nejednotné. Naš výzkum se pouze zařadil na stranu těch, které tento vliv nepotvrzují.

Při hledání vztahu mezi prosociálním chováním a tendencí vyžadovat prosociální chování jsme na rozdíl od M. Vaculíka a kol. (2007) žádný vztah neprokázali. Odlišnost výsledků může být způsobena odlišnou metodou sběru dat. M. Vaculík a kol. (2007) získávali data o prosociálním chování respondentů pomocí dotazníku, zatímco my jsme jako primární způsob získávání dat o prosociálním chování zvolili pozorování chování ve standardizované situaci. Domníváme se, že M. Vaculík a kol. (2007) měřili dlouhodobější tendenci k prosociálnímu chování, jelikož vycházeli z otázek na více druhů prosociálního chování v minulosti. Při zjišťování dlouhodobé tendence se stírá význam situačních faktorů, které mohou ovlivnit konkrétní prosociální jednání v daném okamžiku (viz. Knight et al., 1994). Naopak výsledky dotazníkového výzkumu mohly být ovlivněny zkresleným sebehodnocením respondentů (viz. Graziano et al., 2007). Respondenty našeho výzkumu byli středoškolští studenti, (oproti vysokoškolákům ve výše zmiňovaném výzkumu) u nichž může být spíše (srovnáno se staršími respondenty) ještě nedokončený morální vývoj stejně jako proces přijímání závazku vůči společnosti. Výsledek tedy mohl být ovlivněn také specifickým věkem respondentů. Zamítnutí hypotézy, při jejíž konstrukci jsme vycházeli z teorie sociální směny (viz výše), neznamená odmítnutí teorie sociální směny. Zisk z prosociálního chování může mít řadu odlišných podob než jen očekávání recipročního chování. Tyto odlišné zisky mohou očekávání reciprocity převážit a vysvětlit tak neexistenci pozorovatelného vztahu mezi prosociálním chováním a jeho vyžadováním. Pro vysoce prosociálně orientované jedince může být ziskem z prosociálního jednání i to, že neobtěžují druhé lidi svými vlastními požadavky na pomoc. K prosociálnímu jednání mohou vést i další nehmataelné přínosy (např. dobrý pocit, společenský souhlas). Možné je také to, že situace umožňující prosociální chování jsou příliš komplexní na to, aby u nich člověk dokázal srovnat možné náklady a zisky a při rozhodování má větší vliv náhoda, předchozí zkušenost či situační faktory.

Náš výzkum nepřinesl definitivní odpověď na otázky spojené s existencí vztahu mezi prosociálním chováním a sourozeneckou konstelací či vyžadováním prosociálního chování. V případě dalšího hledání vztahu mezi sourozeneckou konstelací a prosociálním chováním by bylo vhodné věnovat více pozornosti složení porovnávaných skupin z hlediska věkových rozdílů mezi sourozenci a pohlaví sourozenců. V případě dalšího hledání vztahu mezi prosociálním chováním a vyžadováním prosociálního chování se nabízí potřeba replikace výzkumu na vyzrálejší skupině respondentů či možnost použít jiný design výzkumu – například experimentální design.

Literatura

Adler, A. (1927). <i>Understanding Human Nature</i>. New York: Greenberg. Adler, A. (1957). <i>The Education of Children</i>. London: George Allen & Unwin Ltd. Adler, A. (1992). <i>Understanding Human Nature</i>. Oxford: Oneworld Publications. Adler, A. (1999). <i>POROZUMĚNÍ ŽIVOTU Úvod do individuální psychologie</i>. Praha: Aurora. Bar-Tal, D., Raviv, A., Leiser, T. (1980). The development of altruistic behavior: Empirical evidence. <i>Developmental Psychology</i>, 16, 516-524. Batson, C. D., Bolen, M. H., Cross, J. A., & Neuringer-Benefiel, H. E. (1986). Where is the altruism in the	altruistic personality? <i>Journal of Personality and Social Psychology</i>, 50, 212 – 220. Batson, C.D, Batson, J.G, Slingsby, J.K., Harell, K.L., Peekna, H.M., & Todd, R.M. (1991). Empathic joy and the empathy-altruism hypothesis. <i>Journal of Personality and Social Psychology</i>, 61, 413-426. Batson, C.D., Sager, K., Garst, E., Kang, M., Rubchinsky, K., & Dawson, K. (1997). Is empathy-induced helping due to self-other merging?. <i>Journal of Personality and Social Psychology</i>, 73, 495-509. Bekkers, R. (2002). Participation in voluntary associations: resources, personality, or both? [online]. [cit. 2004]. Dostupné z WWW: <http://www.fss.uu.nl/soc/homes/bekkers/participation.pdf>

- Butler, T., Giordano, S., & Neren, S. (1985). Gender and sex-role attributes as predictor of utilization of natural support system during personal stress events. *Sex Roles*, 13, 515-524.
- Clary, E. G., Snyder, M. (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior, The case of volunteerism. In Clark, M. S. (ed.), *Prosocial Behavior, Review of Personality and Social Psychology*, 12, 119-148.
- Cunha, D. (1985). *Interpersonal trust as a function of social orientation*. Nепublikovaná disertační práce. Univ. Del.
- Darley, J. M. (1991). Altruism and prosocial behavior research: Reflection and prospects. In Clark, M. S. (ed.), *Prosocial Behavior. Review of Personality and Social Psychology*, 12, 312-327.
- Dovidio, J.F., Piliavin, J.A., Schroeder, D.A., & Penner, L.A. (2006). *The Social Psychology of Prosocial Behavior*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dreikurs-Ferguson, E. (1993). *ADLEROVSKÁ TORIE Úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum.
- Dreman, S. B., & Greenbaum, C. W. (1973). Altruism or reciprocity. Sharing behavior in Israeli kindergarten children. *Child Development*, 44, 61 – 68.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Eisenberg, N. & Miller, P.A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101, 91-119.
- Ernst, C., & Angst, J. (1983). *Birth order: Its influence on personality*. Berlin, Germany: Springer-Verlag.
- Feldman, R. S. (1985). *Social psychology: Theories, research and applications*. New York: McGraw-Hill.
- Feldman, R.S. (2001). *Social psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Flynn, F. J., Reagans, R. E., Amanatullah, E. T., & Ames, R. E. (2006). Helping one's way to the top: Self-monitors achieve status by helping others and knowing who helps whom. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1123-1137.
- Fultz, J., Batson, C. D., Fortenbach, V. A., McCarthy, P.M., & Varney, L. L. (1986). Social evaluation and the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 761-769.
- Gottlieb, L.N., & Mendelson, M. J. (1990). Parental support and firstborn girls' adaptation to the birth of a sibling. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 11, 29-48.
- Graziano, W. G., Habashi, M. M., Sheese, B. E., & Tobin, R. M. (2007). Agreeableness, empathy, and helping: A person x situation perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 583-599.
- Greitemeyer, T., Fischer, P., Kastenmuller, A., & Frey, D. (2006). Civil courage and helping behavior, differences and similarities. *European Psychologist*, 11, 90-98.
- Hartup, W., Glazer, J., & Charlesworth, R. (1967). Peer reinforcement and sociometric status. *Child Development* 38, 1017 – 1024.
- Herrera, N. C., Zajonc, R. B., Wieczorkowska, G., & Cichomski, B. (2003). Beliefs about birth rank and their reflection in reality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 142 – 150.
- Hoffman, L.W. (1991). The influence of the family environment on personality: Accounting for sibling differences. *Psychological Bulletin*, 110, 187-203.
- Howe, N., & Ross, H.S. (1990). Socialization, perspective-taking and the sibling relationship. *Developmental Psychology*, 26, 160-165.
- Kalliopuska, M. (1980). *CHILDREN'S HELPING BEHAVIOUR Personality factors and parental influences related to helping behaviour*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Knight, G. P., Johnson, L. G., Carlo, G., & Eisenberg, N. (1994). A multiplicative model of the dispositional antecedents of a prosocial behavior: Predicting more of the people more of the time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 178-183.
- Lečbych, M. (2004). Obtížné zkoumání altruistické osobnosti. *Psychologie-dnes*, 11, 22-23.
- Leman, K. (1997). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- MacDonald, A. P. (1969). Manifestations of differential levels of socialization by birth order. *Developmental Psychology*, 1, 485-492.
- Mendelson, M. J., & Gottlieb, L. N. (1994). Birth order and age differences in early sibling roles. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 26, 385 – 403.
- Michalski, R. L., & Shackelford, T. K. (2001). Methodology, birth order, intelligence, and personality. *American Psychologist*, 56, 520 – 521.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Gillath, O. & Nitzberg, R. A. (2005). Attachment, caregiving, and altruism: Boosting attachment security increases compassion and helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 817-839.
- Nadler, A. (1991). Help-seeking behavior: Psychological cost and instrumental benefits. Altruism and prosocial behavior, The case of volunteerism. In Clark, M. S. (ed.), *Prosocial Behavior, Review of Personality and Social Psychology*, 12, 119-148.
- Nováková, L. (2004). *Sourozenecká konstelace a její vliv na životní styl*. Nепublikovaná diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Oliner, S. P. & Oliner, P. M. (1988). *The altruistic personality: Rescuers of Jews in nazi Europe*. New York: Free Press.

Paulhus, D. L., Trapnell, P. D., & Chen, D. (1999). Birth order effects on personality and achievement within families. *Psychological Science, 10*, 482–488.

Penner, L.A., Dovidio, J. F., Piliavin, J.A., & Schroeder, D.A. (2005): Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review Psychology, 56*, 365-392.

Piliavin, J.A., & Charng, H. (1990). Altruism: A review of recent theory and research. *Annual Review of Sociology, 16*, 27-65.

Rosenham, D. (1969). The natural socialization of altruistic autonomy. In Macaulay, J., & Berkowitz, L. (Eds.), *Altruism and helping behavior. Social psychological studies of some antecedents and consequences*. New York: Academic Press.

Rushton, J.P. (1982). Altruism and Society: A Social Learning Perspective. *Ethics, 92*, 425-446.

Sawyer, J. (1966). The altruism scale: A measure of cooperative, individualistic, and competitive interpersonal orientations. *American Journal of Sociology, 71*: 407-416.

Scotland, E. (1969). Exploratory studies of empathy. In Berkowitz, L. (Ed.), *Advances in experimental social psychology, 4*, 271–313. New York: Academic Press.

Sheu, H.-B., & Sedláček, W.E. (2004). An exploratory study of help-seeking attitudes and doping strategies among college students by race and gender. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 37*, 130-143.

Staub, E. (1971). The use of role playing and induction in children's learning of helping and sharing behavior. *Child Development, 42*, 805 – 816.

Sulloway, F. (1996). *Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives*. New York: Pantheon.

Vaculík, M., Procházka, J., & Květon, P. (2007). The relation between prosocial behavior and demanding prosocial behavior. *Studia Psychologica, 49*, 157-166.

Van Lange, P. A. M., Otten, W., De Bruin, E. M. N., & Joireman, J. A. (1997). Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: Theory and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*, 733 – 746.

Výrost, J. & Slaměnik, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.

Wispe, L.G. (1972). Positive forms of social behavior: An overview. *Journal of Social Issues, 28*, 1-19.

Zafirovski, M. (2003): Some amendments to social exchange theory: A sociological perspective. *Theory & Science, 4*. [online]. [cit. 2006-04-07]. Dostupné z WWW: <http://theoryandscience.icaap.org/content/vol004.002/01_zafirovski.html>